

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL CONFESIONAL ORTODOX ROMÂNESC ÎN PROTOPOPIATUL ORTODOX ROMÂN DOBRA ÎN PERIOADA 1850-1918

Carmen Maria Barna

Secolul al XIX-lea formează în istoria românilor, în general, și a celor transilvăneni, în special, o epocă de renaștere. În pragul acestui secol, ideea latinității poporului român, pusă în evidență și bine documentată de către intelectualii români formați la Roma, care formaseră Școala Ardeleană, a dat un impuls de dezvoltări vieții culturale a românilor. Ideea latinității s-a întâlnit în efectele ei cu cele ale influenței occidentale, mai ales franceze, care a început să se manifeste aproximativ în aceeași epocă mai ales în cele două principate românești de la Dunăre.

Românii din Transilvania, supuși unei stăpâniri străine, au avut și ei în secolul al XIX-lea un program politic și unul cultural. Însă datorită faptului că dominația străină crea obstacole în calea unei politici de amploare, programul cultural a trecut în această provincie, mai ales, în a doua jumătate a secolului, pe primul plan. Cu toate acestea viața culturală nu a avut, în general, sprijinul statului, creându-și astfel organe proprii de funcționare. Viața culturală a românilor din Transilvania a fost până în momentul Unirii de la 1918 un produs aproape exclusiv al inițiativei particulare¹. Două au fost instituțiile pe care s-a sprijinit viața culturală a românilor din Transilvania: biserica și școala, aceste două instituții lucrând în strânsă colaborare pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

În viața politică și culturală a poporului român biserica a jucat un rol important, mai ales dacă ținem cont de faptul că organizarea bisericească a premers celor dintâi organizații politice de amploare ale poporului român. De altfel, biserica a fost în special, cel mai statornic sprijin al culturii românilor. Datorită împrejurărilor istorice cunoscute, românii din Transilvania, au avut, începând cu secolul al XVIII-lea două biserici naționale : biserica ortodoxă și biserica greco-catolică sau unită. Dintre cele două biserici naționale, cei mai mulți credincioși i-a avut biserica ortodoxă. Prin Statutul Șagunian, ea și-a dat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea o organizare nouă, asociindu-și elementul la conducere. Tot în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se reînființează Mitropolia ortodoxă a Transilvaniei, cu sediul la Sibiu, în locul episcopiei care funcționa aici și având sub jurisdicția sa cele două episcopii din apus, a Caransebeșului și a Aradului. Acest lucru a fost și un act de reinstaurare a unor vechi drepturi ale românilor, dar mai ales un început de viață nouă, deoarece întâiul mitropolit a fost arhiepiscopul Andrei Șaguna, promotor al vieții românilor din Transilvania sub toate aspectele : bisericesc, politic, cultural și chiar economic².

Principala componentă a vieții culturale a unei națiuni o constituie școala. Deosebit de acută și de complexă era cerința de școlarizare – la diferite niveluri – spre a se rezolva astfel sarcina pregătirii de cadre tinere pentru învățământ, comerț, meserii, dar și pentru industrie, serviciile publice, cercetare, pentru economie și pentru politică. Ca urmare reprezentanții românilor transilvăneni au acționat prin toate mijloacele pentru ca procesul de educație să fie cât mai cuprinzător și de toate gradele, de la învățământul primar la cel secundar și până la învățământul superior³. În acest efort de educație a

---

¹ Olimpiu Boitaș, op. cit., p. 8.

² Ibidem, p. 13-14.

³ Ibidem, p. 28-29.

românilor s-au unit cele mai importante instituții și organizații românești : de la cele două biserici naționale românești la asociațiile culturale precum ASTRA și până la instituțiile bancare, asociații profesionale.

Ca urmare, principala formă de învățământ, cea a celui primar, pentru românii de aici era cea confesională, adică a școlilor primare susținute natural și spiritual de către cele două biserici naționale românești. Pentru a-și putea trimite copiii la școala românii transilvăneni în frunte cu preoții parohilor și cu intelectualii locali au trebuit să-și unească eforturile materiale pentru a-și putea construi edificii școlare, pentru a dota aceste școli cu mobilier, rechizite și manuale școlare și pentru a-și plăti învățătorii, formați, de altfel tot la școli normale confesionale și toate acestea prin forțe proprii, fără nici un ajutor din partea statului, la ale cărui venituri contribuiau prin taxe, impozite.

Cu toate acestea în cele mai multe localități transilvănene, deci și în comitatul Hunedoara, au început să apară la început mai lent, apoi într-un ritm mai accelerat, școli primare confesionale care asigurau școlarizarea copiilor într-o măsură tot mai cuprinzătoare. Cele două biserici naționale au fost nu numai principalele susținătoare materiale și spirituale ale școlii primare românești cu au asigurat, mai ales într-o primă fază, și personalul didactic necesar, primii învățători fiind de fapt preoții locali, iar mai târziu tot biserica era cea care asigura pregătirea viitorilor învățători, prin școlile pedagogice pe care le patronau.

Născută din impulsurile firești ale sentimentelor religioase dar și naționale mai mult decât din îndemnuri culturale, școala confesională populară din Transilvania a fost, înainte de toate un factor de conservare, un fel de “cultură spirituală care a ținut poporul strâns lipit de credința, de tradițiile și de datinile lui”⁴. Astfel școala ajunge de la început sub ocrotirea bisericii ortodoxe, pentru românii transilvăneni, singura organizație națională admisă poporului român într-un stat exclusivist și autoritar ca Austro-Ungaria, iar preotul ardelean a avut și preocupări de educator și paralel cu soarta bisericii a condus și destinele școlii. Numai așa se poate înțelege de ce biserica și școala, fiind adăpostite adeseori sub același acoperiș, preotul și dascălul au activat într-o strânsă colaborare.

Acest val important de păstrare a specificului național și totodată de principal factor de dezvoltare pentru poporul român pe care l-a avut școala populară confesională din Transilvania, devine pe deplin relevant din studiul documentelor păstrate în fondurile arhivistice ale Protopopiatului ortodox român din Dobra. Deși organizarea ei a fost primitivă mai ales la începuturi, iar înzestrarea ei materială a fost sărăcăcioasă, vom constata rolul esențial al școlii și efectele benefice pe care le-a avut asupra națiunii române din Ardeal. Autonomia confesiunilor din Ungaria odată restaurată în 1868, se extinde și asupra școlilor, transferând în bună măsură atribuțiile școlare asupra bisericilor naționale prin legea nr. 38/1868 care va da un nou impuls școlii populare confesionale.

Această lege prevedea obligativitatea învățământului pentru toți copiii de la 6 la 15 ani, cei de la 6 la 12 ani trebuind să frecventeze cursurile școlii elementare, iar cei de la 12 la 15 ani cursul de repetiții. Nefrecventarea școlii se pedepsea prin amenzi aplicate părinților. Dreptul de a înființa școli îl aveau statul, confesiunile religioase, comunele politice, diferite asociații și particularii. Limba de instruire în școala populară confesională era cea aleasă de cei care înființau școala și trebuia să fie limba vorbită de copii și părinții lor. Planul de învățământ era stabilit tot de cei care înființau sau

⁴ Gheorghe Tulbure, Mitropolitul Șaguna, Sibiu, 1938, p. 79.

susțineau școlile, dar era obligatoriu să cuprindă un număr de obiecte stabilite de stat prin lege. Localul de școală trebuia să fie spațios, luminos, uscat, curat și bine întreținut.

Referitor la școlile confesionale, care erau cele mai numeroase în Transilvania în aceeași perioadă, legea prevedea că întreținerea acestor școli se va face din contribuția credincioșilor, iar conducerea și supravegherea lor o vor avea autoritățile bisericești, statul păstrându-și dreptul de supremă inspecție prin organele sale specializate. Autoritățile bisericești aveau dreptul să aleagă învățătorii și să stabilească salariul acestora, să aprobe manualele școlare și planurile de învățământ din școlile confesionale. Numărul de elevi care puteau fi dați spre instruire unui învățător nu putea fi mai mare de 80. În baza acestei legi, nr. 38/1868, Congresul Național al Bisericii Greco-Ortodoxe Române din Transilvania, întrunit la 14 august 1868, a votat în toamna aceluiași an "Statutul Organic" prin care se stabilea că "își administrează și conduce independent afacerile bisericești, școlare și fundamentale"⁵. Prin circulara sa din 1873, mitropolitul Andrei Șaguna releva îmbunătățirea activității școlare, arătând că "se impune edificarea de școli noi"⁶.

Și în Protopopiatul ortodox român Dobra în anul 1868, la apariția legii 38, ca de altfel în tot comitatul Hunedoara, au existat în cea mai mare parte numai școli confesionale. Dintre acestea majoritatea erau de confesiune ortodoxă. O statistică a vremii ne confirmă că în anul școlar 1867/1868 în comitatele Hunedoara și Zarand în 157 de comune au existat școli de confesiune greco-ortodoxă⁷. Situația școlilor confesionale ortodoxe, mai precis numărul lor, în perioada următoare a variat astfel : în 1872 erau 174, în 1884 erau 204, în 1898 erau 187 iar în 1909 erau 209 școli confesionale ortodoxe⁸. În comunele aparținătoare Protopopiatului ortodox român Dobra au existat școli confesionale încă cu mult înainte de anul 1868, însă, din păcate, documentele vremii păstrate nu ne permit să facem o statistică exactă a acestor școli confesionale la începutul perioadei studiate. O estimare aproximativă a numărului școlilor confesionale ce funcționau în protopopiat reiese numai din protocolul luat în conferința preoților ortodocși din 20 noiembrie 1884, unde s-a discutat înființarea de stipendii (burse) pentru tinerii care doreau să se dedice carierei învățătoresți, urmând cursurile seminarului Andreian din Sibiu⁹.

Printre participanții la această conferință și care au semnat de participare, sunt și învățătorii școlilor confesionale din parohiile acestui protopopiat, acolo unde acestea funcționau. Aceste școli funcționau astfel la :

1. Școala capitală confesională din Dobra, cu George Susman ca director și învățătorii Iacob Gherman și Toma Neamțu.
2. Școala confesională din Roșcani cu învățătorul Sofronie Furca.
3. Școala confesională din Lăsău cu învățătorul Ioan Rațiu.
4. Școala confesională din Roșcani cu învățătorul Serghiu Hadanu.
5. Școala confesională din Panc-Săliște cu învățătorul Mihail Grecu.
6. Școala confesională din Lăpugiu Inferior și Ohaba cu învățătorul Ioan Crișan.
7. Școala confesională din Tei cu învățătorul Constantin Crișan.
8. Școala confesională din Brâznic cu învățătorul Georgiu Suba.

⁵ Statutul Organic, Sibiu, 1869, cap. I, art. 1-3.

⁶ D.J.A.N. Hunedoara, fond Protopopiatul ortodox român Dobra, dosar 1/1873, f. 1.

⁷ Din istoria învățământului hunedorean, p. 114.

⁸ Ibidem..

⁹ D.J.A.N. Hunedoara, fond Protopopiatul ortodox român Dobra, dosar 1/1885, f. 4-7.

9. Școala confesională din Stăncești-Ohaba cu învățătorul Ioan Ioanițiu.
10. Școala confesională din Lăpușnic cu învățătorul Georgiu Josan.
11. Școala confesională din Cosești cu învățătorul Ioan Cristea.
12. Școala confesională din Săcămaș cu învățătorul Ioan Popa.
13. Școala confesională din Fintoag cu învățătorul Mihail Brezovan ¹⁰.

Se poate observa că pentru a putea susține o școală confesională poporală din punct de vedere material și pentru a asigura salariul învățătorului se uneau câte două sau mai multe sate mai mici, apropiate și care erau mai sărace material. Una din școlile de renume ce au funcționat încă înainte de 1868 și până la 1918 și care bineînțeles a fost confesională ortodoxă, a fost școala capitală greco-ortodoxă din Dobra. Modul cum această școală a putut fi deschisă și susținută material de biserică și credincioșii ortodocși din Dobra și satele din jur este semnificativ și reprezentativ pentru toate școlile confesionale românești din protopopiat și din întregul comitat Hunedoara. Istoricul acestui școli îl aflăm dintr-un raport întocmit de protopopul Dobrei, Romul Crainic, la 25 octombrie 1888, către pretorul plășii Ilia, în care protestează împotriva abuzurilor autorităților oficiale școlare, care, doreau să transforme această școală într-una de stat¹¹.

Protopopul Romul Crainic arăta: “Spre înființarea școlii capitale greco-ortodoxe din Dobra, comunele aparținătoare acestui protopopiat au oferit la anul 1860 părți capitale ce au ieșit din vânzarea obligațiunilor ale împrumutului de stat din anul 1854, care au fost alocate în acele comune la privați, parte ale venituri în bani și naturale. Despre acele donațiuni s-au conceput atunci declarațiuni din partea tuturor comunelor, care fuseseră acceptate și întărite de Înalta Locotenență cezaro-crăiască din Transilvania prin emisie din 23 februarie 1860, nr. 12171. Astfel școala capitală s-a înființat la 13 noiembrie 1863, iar statutele școlii s-au aprobat prin arhiepiscopul Andrei Baron de Șaguna la 8 ianuarie 1863”¹².

După prezentarea acestui scurt istoric al începutului școlii capitale din Dobra, Romul Crainic arată că timp de 27 de ani (până la 1888) această școală a fost susținută material de credincioșii comunelor din jurul Dobrei, strângându-se fără probleme și salariile învățătorilor, dar acum judele comunal Iosif Herbai profitând de credulitatea și neștiința oamenilor, le-a promis acestora că nu vor mai trebui să plătească nimic, dacă școala ar fi preluată de stat. Protopopul protestează împotriva acestui amestec și abuz față de drepturile confesionale și culturale ale românilor ortodocși, cerând pedepsirea judeului și încetarea oricărui atac împotriva acestei școli capitale confesionale.

Susținerea materială a acestei școli a fost preocuparea permanentă a forurilor școlare bisericești și superioare românești. Într-un raport din 20 septembrie 1893, protopopul Romul Crainic, adresându-se Consistoriului Arhidiecezan din Sibiu solicită un ajutor de 300 florini v. a., pentru a putea înființa încă un post de învățătoare pentru o clasă destinată fetelor de vârstă școlară din Dobra și satele din jur¹³. Se făceau eforturi nu numai pentru menținerea școlii ci și pentru mărirea numărului de clase, care să cuprindă toți copiii de vârstă școlară, români ortodocși.

Greutățile materiale pe care trebuie să le înfrunte școala capitală din Dobra ca și adversitatea autorităților oficiale școlare maghiare sunt tot mai mari. În localitate este înființată o școală de stat maghiară, iar populația ortodoxă românească era tot săracă și

¹⁰ Ibidem, f. 6.

¹¹ Ibidem, dosar 1/1888, f. 1.

¹² Ibidem..

¹³ Ibidem, dosar 2/1893, f. 5-6.

plătea tot mai greu darea școlară pentru salariul învățătorilor. Ca această școală să nu dispară, Toma Neamțu, episcopul comitetului parohial și școlar din Dobra, la 10 octombrie 1900 se adresează printr-o cerere Comitetului Central al ASTREI din Sibiu prin care solicită un ajutor anual de 200 coroane, pentru a se putea întregi venitul școlar la 1200 florini v. a., atât cât era suma salariului celor trei învățători confesionali ai acestei școli¹⁴. Acest ajutor a fost acordat de ASTRA așa cum s-a întâmplat și în alte cazuri de școli confesionale din Transilvania. Pentru a sprijini această școală din Dobra au contribuit și numeroși particulari, enoriași români care au donat o parte din averea lor pentru întregirea venitului școlar. Astfel locuitorul Petru Gonteanu, econom din Dobra face un „act de donațiune” la 1 august 1904 pentru școala din Dobra, o sumă de 500 coroane care să fie depusă la un institut economic românesc și numai dobânda să fie folosită anual pentru fondul școlii¹⁵.

Atacul tot mai insistent al autorităților maghiare centrale și locale împotriva existenței școlilor confesionale românești provoacă agitație în rândurile românilor și riposta factorilor de răspundere școlari ai românilor care protestează împotriva încălcării drepturilor lor naționale, confesionale și culturale. Astfel, atunci când se pregătea noul proiect de lege pentru instruirea publică a guvernului maghiar în 1904, lege ce restrângea activitatea școlii confesionale și impunea limba maghiară în această școală, reprezentanții Bisericii ortodoxe din comitatul Hunedoara ca responsabili școlari au protestat împotriva acestui proiect de lege, prin organizarea de adunări populare ținute la Ilia, Brad și Orăștie în zilele de 30 octombrie, 3 și 15 noiembrie din 1904, după cum aflăm dintr-o circulară a Consistoriului arhidiecezan din Sibiu, cu data de 13 noiembrie 1904¹⁶.

La aceste adunări rolul de conducători l-au avut protopopii Georgiu Oprea din Ilia, Iosif Morariu din Dobra, Vasile Damian din Brad, parohii Ioan Moța din Orăștie și clericul absolut și paroh din Dobra, Lazăr Vraciu. După cum arătau documentele păstrate în fondurile arhivistice, dovedesc faptul că școli confesionale ortodoxe au funcționat aproape în toate parohiile din protopopiat, satele mai apropiate asociindu-se câte 2-3 ca să poată întreține o școală cu un învățător. Astfel dintr-un raport al protopopului Nicolae Crainic din Dobra adresat episcopului Andrei Șaguna, la 1 martie 1853, se arată că învățătorul Gheorghe Munteanu din Lăpușul de Sus a fost luat în armată, iar învățătorul Teodor Grecu din Rădulești a fost alungat de la post de subcomisarul regesc Francisc Szabo. El își exprima îngrijorarea pentru soarta școlilor românești din protopopiat¹⁷.

Această îngrijorare a fost din nefericire confirmată în toată perioada dualismului școlile confesionale românești din protopopiat întâmpinând tot mai multe greutăți - și materiale și de altă natură- în desfășurarea normală a procesului de învățământ. Astfel într-un raport din 10 decembrie 1884 al protopopului Romul Crainic către Consistoriul arhidiecezan din Sibiu se arată că la șapte școli confesionale din protopopiat cursurile școlare au început la 1 octombrie 1884, iar la opt școli numai la începutul lui noiembrie, din lipsa de învățători¹⁸. Problema învățătorilor a fost rezolvată numai la sfârșitul lui octombrie. Se arată, în raport, că în comuna Cosești cursurile școlare nu începuseră nici

¹⁴ Ibidem, dosar 1/1900, f. 4-5.

¹⁵ Ibidem, dosar 1/1904, f. 2.

¹⁶ Ibidem, f. 6-7.

¹⁷ Arhiva bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu, fond Șaguna, doc. nr. 851 în vol. Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene 1848-1920.

¹⁸ D.J.A.N.Hunedoara, op. cit., dosar 1/1884, f. 4.

în decembrie, deoarece o parte a locuitorilor de acolo, săraci, dar și influențați de autorități nu mai vroiau să participe la salariul învățătoresc, cu toate somațiile legale. Era aceeași politică oficială de a înlocui școlile confesionale cu cele de stat maghiare. Un astfel de caz este semnalat de preotul Emanoil Șuiaga din Lăpușnic prin raportul său, din 31 ianuarie 1908, către protopopiatul Dobra, în care arată că „autoritățile superioare civile au declarat școala noastră confesională și ortodoxă română din localitate închisă”¹⁹.

Prin răspunsul Consistoriului arhidiecezan din Sibiu din 21 februarie 1908, se cere redeschiderea urgent a școlii, se promite ajutor și se cere luarea de măsuri ca să nu se întâmpine astfel de fenomene la late școli confesionale²⁰. Însă cu timpul numărul școlilor confesionale, ortodoxe din protopopiat s-a diminuat. Într-un raport al protopopului Iosif Morariu, din 12 februarie 1910, către Consistoriul arhidiecezan din Sibiu, se arată următoarea situație:

„1. S-au închis școlile noastre fără a se institui astfel de școală în Stănțești-Ohaba în 1907, Făgețel în 1908, Mihăești în 1908, Panc-Săliște în 1909, Lăpușul Inferior în 1909 și Bătrâna în 1909.

2. S-a închis școala noastră și pe motiv că edificiul nu corespunde legii, iar ulterior s-a cerut verbal să închiriem edificiul pentru școala de stat, respectiv comunală în Lăpușnic în anul 1908 pentru Școala de stat în Panc-Săliște în 1910 pentru școala comunală și Stănțești-Ohaba în 1910 pentru școala comunală”²¹.

După cum se poate observa localurile școlare nu corespundeau pentru funcționarea școlilor confesionale românești, dar erau bune pentru școlile de stat sau comunale maghiare. Izbucnirea primului război mondial în august 1914 a agravat și mai mult situația școlilor confesionale românești din protopopiat. Pe lângă greutatea materiale, pe lângă închiderea sau transferarea școlilor confesionale ortodoxe în școli de stat, o altă dificultate lovește învățământul românesc. Foarte mulți învățători au fost mobilizați pe front și trimiși să lupte pentru interesele expansioniste ale Austro-Ungariei.

Dintr-o situație întocmită de protopopiatul Iosif Morar la 17 decembrie 1918 aflăm că la aceea dată șapte învățători confesionali din Brâznic, Dobra, Fîntoag, Rădulești, Roșcani, Săcămaș și Tisa nu se întorseseră încă din armată sau din prizonieratul rusesc, deci școlile pe care le slujeau nu începuseră cursurile²². De altfel, în toamna anului 1918 din cauza evenimentelor cunoscute, cursurile școlare nu se desfășurau aproape în nici o școală, dar această situație a fost prezentă deseori și în anii anteriori ai războiului mondial, cu toate eforturile făcute de a înlocui învățătorii mobilizați cu provizorii sau chiar cu preoții parohiilor. Pentru buna desfășurare a procesului de învățământ și educație era necesară îndeplinirea a două condiții esențiale: existența unui local de școală corespunzător și dotarea acestui local cu cele necesare, adică mobilier, rechizite școlare, material didactic, bibliotecă și grădină școlară pentru practică.

Paragraful 11 din legea 38/1868 obliga susținătorii de școli să aibă localuri corespunzătoare și fiecare școală să fie prevăzută cu mijloacele de învățământ cele mai necesare. Instrucțiunile pentru aplicarea legii completau aceste dispoziții, obligând fiecare școală să fie prevăzută cu câte 2 iugăre de pământ pentru grădină care să fie

¹⁹ Ibidem, dos. 1/1908, f. 1.

²⁰ Ibidem, f. 2.

²¹ Ibidem, dosar 1/1910, f. 1.

²² Ibidem, dosar 2/1918, f. 1.

îngrădită. Școala trebuia să fie dotată și cu uneltele necesare pentru practica agricolă. De asemenea, fiecare școală era obligată să aibă teren potrivit pentru gimnastică precum și “aparatele fizicale” corespunzătoare²³. Totodată, sălile de clasă trebuiau să fie luminoase, aerisite, încălzite în perioada friguroasă și bine mobilate, iar școala să aibă un material didactic de învățământ ca globul pământesc, hărți, tablouri pentru științele naturale, mașini pentru scris și pentru socotit, tabla neagră, apoi rechizite școlare, manuale și bibliotecă.

Din punctul de vedere al construirii și dotării școlilor confesionale ortodoxe, situația nu era deloc mulțumitoare, după apariția legii 38/1868, drept dovadă circulara didactică nr. 351/1869 a mitropolitului Andrei Șaguna care afirma tranșant că “școalele sunt slab dotate”²⁴. Pornind de la această realitate, deloc încurajatoare, preoții ca directori de școli confesionale, învățătorii și protopopii ca inspectori școlari districtuali precum și forurile superioare arhidiecezane vor lua măsurile necesare dar și posibile-mai ales din punct de vedere material în vederea ameliorării dotării școlilor cu material didactic conform prevederilor legale.

Problema principală care se punea în fața funcționării învățământului confesional era cea a localurilor școlare. Aceste localuri trebuiau – conform legii – să fie construite de către confesiunea religioasă ce susținea școala. Localurile școlare puteau să fie construite de comunitatea parohială, ori prin închirierea unor case de la particulari contra unei chirii, care de cele mai multe ori era destul de mare. Din păcate, documentele care s-au păstrat din fondurile arhivistice studiate nu ne prezintă, mai ales pentru prima perioadă de după 1869, statistica localurilor școlare construite sau închiriate ci numai știri sporadice despre aceste activități. Un local școlar care a fost construit a fost cel al școlii capitale elementare ortodoxe din Dobra, în anii 1863-1864, prin contribuția credincioșilor din Dobra și din cele 28 de comune din cadrul acestui protopopiat din Dobra²⁵.

Cu toate greutățile materiale întâmpinate se construiesc localuri școlare sau se măresc cele existente, prin construirea de noi săli de clasă. În raportul inspectorului regesc școlar Rethi Lajos din 6 martie 1886 către vicecomitele de Hunedoara, se arată că în ultimii ani se construiseră 33 de săli de clasă în comitat pentru școlile confesionale, printre care și o nouă sală la școala capitală din Dobra²⁶. Edificări de localuri școlare aflăm din unele informații sumare aflate în documentele arhivistice păstrate așa cum a fost în parohiile Dumbrăvița, Tisa, Lunca, Fornădie, Rovina, Brâznic, Mihăilești²⁷.

Potrivit legislației învățământului și Statutului Organic șagunian edificiul școlar trebuia prevăzut și cu locuință pentru învățător, tocmai pentru stabilitatea cadrelor didactice și pentru buna desfășurare a procesului educației. Când se proceda la edificarea unui local școlar, concomitent se construia și locuința învățătorului. După cum am mai arătat, multe din aceste localuri școlare construite cu multe sacrificii materiale de către comunitățile parohiale ortodoxe din protopopiat au fost considerate ca necorespunzătoare de către oficialitățile școlare maghiare și au fost închise, dar aceleași edificii erau bune pentru școlile de stat sau comunale și erau apoi închiriate forțat sau

²³ Victor Târcovnicu, Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918), București, 1970, p. 152.

²⁴ D.J.A.N.Hunedoara, fond Protopopiatul ortodox Dobra, dosar 1/1869, f. 2.

²⁵ Ibidem, dosar 1/1878, f. 2.

²⁶ Ibidem, fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 8/1886, f. 5.

²⁷ Ibidem, dosar 1/1909, f. 5-7; dosar 1/1910, f. 68-200.

chiar confiscate de către autorități. Ca urmare a acestei situații numărul edificiilor școlare scade vertiginos spre începutul primului război mondial, școli aflate în folosința învățământului ortodox.

După declanșarea primului război mondial școlile confesionale românești vor funcționa și mai greu și în număr tot mai mic atât din lipsa de învățători- acum mobilizați pe front - cât și din cauza greutăților materiale, a stratificării învățământului și a transformării unor școli în spitale militare sau chiar cazărmi militare sau sedii de diferite comandamente militare.

Cu toate aceste greutăți materiale și piedici din partea autorităților oficiale, populația ortodoxă, în frunte cu preoții și protopopii lor au construit numeroase edificii școlare, chiar dacă nu în număr suficient și nu în cele mai bune condiții pentru desfășurarea procesului educativ în unele din acestea. Dar nu era suficientă numai construirea sau închirierea de localuri școlare, acestea trebuiau dotate și cu mobilier, rechizite școlare, material didactic. Această dotare a școlilor cu cele necesare era suportată tot din contribuția credincioșilor ortodocși, din contribuția bisericilor și din diverse ajutoare primite de la particulari mai bine situați material, de la diverse societăți și asociații precum ASTRA sau de bănci, institute de credit românești. Evident că unele școli erau mai bine dotate, cum erau cele din parohii mai mari sau mai bine situate material (Dobra), iar altele nu dispuneau nici de strictul necesar.

O atenție specială au acordat autoritățile confesionale ortodoxe pentru dotarea școlilor confesionale din subordine cu biblioteci școlare. Necesitatea înființării bibliotecilor școlare a fost sesizată de către Consistoriul arhiepiscopar încă din anul 1877, când la 10 februarie a emis circulara nr. 285 în acest sens²⁸. Dar cu toate că s-au mai trimis și alte circulare care să accelereze procesul de înființare de biblioteci școlare, acestea apar destul de târziu, și cu un număr mic de volume. Biblioteca școlară avea școala capitală ortodoxă din Dobra în anul 1893, după cum reiese din raportul protopopului Romul Crainic către Consistoriul arhiepiscopar din 20 septembrie²⁹. La 24 noiembrie 1922, Consistoriul arhiepiscopar trimite o nouă circulară prin care se stabilea că, până la 1 decembrie 1913, "fiecare școală confesională din arhiepiscopia noastră este obligată a se înființa o bibliotecă școlară pe seama elevilor ... deoarece avem convingerea că numai dacă vor fi sprijinite și prin alte mijloace vor da rezultate"³⁰.

Din raportul general despre activitatea despărțământului Dobra al ASTREI, din 22 martie 1912 rezultă că funcționa biblioteca școlii capitale din Dobra și aceasta avea 257 volume și 66 cititori înscriși. Biblioteca școlară avea și școala din Lăpușnic³¹. Numărul mic al bibliotecilor școlare se explică atât prin lipsa mijloacelor materiale necesare procurării cărților cât și faptului că în cele mai multe parohii existau biblioteci parohiale, care deserveau și școlile, neputându-se susține de către parohie o a doua bibliotecă.

O problemă foarte importantă ce trebuia rezolvată de forurile școlare confesionale, potrivit legii 38/1868 era dotarea școlilor cu grădini școlare pentru practică. Deoarece forurile școlare considerau că învățământul teoretic trebuia să fie însoțit și de unul practic, mitropolitul Miron Romanul, prin circulara sa din 1875, cere să se înființeze "grădinile de pământ", iar Consistoriul arhiepiscopar revine prin circulara nr. 427/1876 privind "necesitatea grădinii de pământ lângă școala și înființarea lor în

²⁸ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Dobra, dosar 1/1877, f. 4.

²⁹ Ibidem, dosar 1/1893, f. 5-6.

³⁰ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Deva, dosar 1/1912, f. 4.

³¹ D.J.A.N.Sibiu, fond ASTRA, doc. 634/1912, f. 1.

comunele parohiale, unde nu sunt încă”³². Aceste grădini școlare erau folosite pentru învățământul practic al elevilor în probleme agricole și mai ales în pomărit, specifice și comitatului Hunedoara. Grădinile erau exploatate și în folosul învățătorilor confesionali locali. Dar și dotarea școlilor cu grădini de pământ sau de practică agricolă întâmpina greutăți din lipsa de pământ disponibil. Aceste terenuri trebuiau “rupte” fie din proprietățile bisericilor care și așa erau foarte mici sau lipseau în multe parohii, fie din terenul satelor, iar uneori prin donații din partea unor persoane particulare. Cu toate aceste greutăți, multe școli confesionale au fost dotate cu grădini pentru practica agricolă.

Problema grădinilor școlare a rămas o permanentă în preocupările forurilor arhiecezane, care n-au fost niciodată pe deplin mulțumite de modul în care autoritățile locale confesionale au tratat și rezolvat această problemă. Într-o circulară din 1894, Consistoriul arhiecezan arata că “din actele pe anul școlar 1892/1893 cu durere s-a convins că în arhieceza noastră numărul școlilor fără grădină de pomărit e de 247... iar dintre grădinile existente 195 sunt necultivate. De aceea oficiile protopresbiteriale sunt poftite a lua măsurile cele mai eficace ca în comunele unde școala noastră nu are grădină școlară, comitetul parohial să ceară de la comuna politică loc potrivit pentru grădina de școală.

Totodată va griji ca să fie cultivate rațional toate grădinile școlare”³³. Cu toate aceste ordine repetate problema grădinilor școlare nu va fi rezolvată pentru toate școlile, iar izbucnirea primului război mondial va duce la amânarea acestei probleme până după anul 1918 când statul român unificat va rezolva această dotare. Mai trebuie menționat faptul că tot în dotarea școlilor confesionale intră și datoria comunității confesionale de a asigura lemne pentru încălzit sala de clasă în anotimpurile friguroase, la iluminatul sălii precum și asigurarea combustibilului de încălzit pentru casa învățătorului.

Și totuși, cu toate aceste greutăți, de multe ori de netrecut, parohiile cu preoții lor, enoriașii din aceste parohii au făcut eforturi uriașe pentru susținerea școlii confesionale românești, asigurând condițiile minime pentru o bună desfășurare a procesului educativ în limba lor maternă. Generații de copii de vârstă școlară au urmat cursurile școlare în aceste școli confesionale, chiar dacă nu toți au putut termina aceste cursuri sau nu toți au fost cuprinși în acest proces educativ.

³² D.J.A.N.Hunedoara, fond Protopopiatul ortodox român Dobra, dosar 1/1876, f. 1-2.

³³ Ibidem, dosar 1/1894, f. 5.

TÉMOIGNAGES DOCUMENTAIRES CONCERNANT
L'ENSEIGNEMENT CONFSSIONNEL ROUMAIN
DANS L'ARCHIDIOCÈSE DOBRA DANS L'INTERVALLE 1850-1918

Résumé

L'étude sur "Les témoignages concernant l'enseignement confessionnel orthodoxe roumain dans L'Archidiocèse orthodoxe roumaine de Dobra dans l'intervalle 1850-1918" essaye de présenter, conformément aux documents conservés dans les archives, la situation de l'enseignement élémentaire sur le territoire de L'Archidiocèse orthodoxe roumaine de Dobra dans l'intervalle 1850-1918. L'étude s'occupe de la législation concernant l'enseignement, de l'entretien du procès de l'enseignement par l'église orthodoxe et ses ouailles, du réseau écolier créé par les roumains de la région de Dobra, de la dotation de ces écoles avec des matériaux didactiques, des fournitures scolaires et du mobilier, de l'entretien des bâtiments écoliers et de l'encadrement avec le personnel didactique nécessaire.

Il faut mentionner qu'à cette époque grâce aux conditions historiques, l'enseignement élémentaire roumain était de type confessionnel, soutenu exclusivement par l'église orthodoxe, église nationale des roumains. En dépassant toutes les difficultés imposées par la domination étrangère, l'archidiocèse orthodoxe roumaine de Dobra et ses onailles appartenant aux paroisses subordonnées ont réussi à soutenir un enseignement roumain ayant de bons résultats dans la formation des jeunes roumains pour la vie et pour la prospérité de la nation à laquelle ils appartiennent.